

Со право Бугарите секогаш Преспа ја нарекуваа „немирен крај”. Оваа акција заврши, но нивниот дух — идејата нивна не ја поништија. Други лица го продолжија делото се додека не излегоја тие од затворите. Борбата со уште по силно темпо се развиваше. Одредот „Даме Груев” беше еден од тие одреди кои окупаторот не успеа да ги ликвидира и постепено јакнеше, и во 1943 година прерасна во регуларна единица.

Преспа стана жариште на разни партизански одреди и политичките настани што се одигруваа во 1943 и 1944 година, кои беа важни за цела Македонија.

Д. Мире

ПО ТРАГИТЕ НА ИЛИНДЕН 1903 ГОДИНА

(Еден аспект по прашањето за востанието)

Вооружената ослободителна борба на македонскиот народ, со оглед на конкретната политичка ситуација на Балканот и во Европа, имајќи ги предвид специфичните економско-социјални и политички проблеми во Македонија, како и особените национални и културни задачи, услови и конкретни субјективни и објективни можности на нашето револуционерно движење до илинденската епоха, не можеше а да нема во својата основа своеобразен карактер на национална буржоаско-демократска револуција, со изразито длабоки социјални примеси.

Бидејќи на чело на порано ослободените балкански држави се наоѓаа монархистички влади како спроводници на империјалистичката политика на големите капиталистички сили, кои што и самите имаа завојувачки претензии спрема Македонија, нашиот народ сè повеќе доаѓаше до сознание дека ќе може да ја извојува својата национална слобода само со сопствена борба, без надеж од било каква добронамерна и сериозна помош однадвор.

Со ваква јасна генерална линија на ТМРО не се согласија бугарскиот двор и буржоазија и направија сè да ги разбијат редовите на ТМРО, за која цел во 1895 година, во Софија образуваа Македонски комитет. Со овој убиствен акт на бугарскиот двор и буржоазијата, фактички, се создадоа два центра, внатрешен и надворешен.

Веднаш се поставува прашањето: Каква беше тактичката линија на врховистите во борбата против ТМРО и нејзините цели? Отпрвин, како агенти на бугарскиот двор и буржоазија, врховистите водеа отворена борба против ТМРО, ветувајќи му на народот ослободување од Турското ропство со помош и ангажирање на Бугарија и божем без заграбувачки намери. Плитки беа корените на овие обиди за измама, голи ветувања, а всушност пресметани на поткопување темелите на ТМРО и на заменување на турското ропство со ново — овој пат бугарско. Раководителите на ВМРО и народот на Македонија ги согледаа вистинските намери на врховистите, не се дадоа да бидат така лесно измамани

со голи ветувања и за тоа оваа тактика заврши со полн неуспех. Овој прв неуспех не ги обесхрабри гробарите на ТМРО. Кога видоа дека таквата тактика не им успеа, тие пристапија кон своеволно уфрлање на вооружени единици и своеволно и предизвикувачко дигање на „востанија“ во Македонија (*какви шишо беа* Мелничкото и Горнодумајското) со единствена цел да ја ослабнат и изместат ТМРО од нејзините позиции. Меѓутоа, и овој атентат на ТМРО се провали и не им го донесе бараниот резултат на врховистите. Но гробарите на македонското ослободителна движење, и по овој неуспех не се откажаа од своите мрачни намери. Кога и оваа форма на борба не им ги донесе саканите резултати и не успеаја да ја разбјат централната организација, тогаш врховистите употребија друга тактика, тактика на тројански коњ, тактика на декларирање за централисти, влегување во редовите на Тајната македоно-одринска револуционерна организација) и минирање на организацијата од внатре, во што овој пат и успеаја. За овој успех на врховистите целата заслуга не им припаѓа ним, туку и на недоволната будност на основачите на ТМРО. Во овие судбоносни моменти, според мене, ТМРО направи неколку судбоносни грешки, пред се во давањето можност проврховистичките елементи да навлезат во раководството на ТМРО и да го завладеат и самото раководство; потоа, во погрешно избраниот момент за дигање востание и нагазување на врховистичката провокација, а кои грешки произлегуваат од идејно-политичката непречистеност и неединственост во раководството на ТМРО по принципиелни прашања и конкретно за стратегијата и тактиката на борбата.

Натамошна важна грешка беше желбата да се оствари единство на борбените редови без претходно пречистување на основните несогласија. И навистина, во големата желба да се создаде единство на борбениот фронт на македонскиот народ, централистите ги простија гревовите на врховистите и ги примија во централната организација. Тоа беше најсудбоносната грешка што ја направи раководството на ТМРО предизвикана, пред се, од преголем идеализам и недостиг на револуционерно искуство.

Судбоносни и непроценливо штетни беа последиците од овие големи грешки. Во овие грешки треба да се бара основната причина за разводнувањето на ТМРО, за нејзиното изместување од првобитните јасно поставени цели и задачи и за нејзиното оневозможување, пред се во Централниот комитет, да ги доведе до крај елементите на организациона, борбена, воена и морално-психолошка подготвеност на македонскиот народ за едно подготвено и успешно востание.

Набрзо потоа врховистите ја завладеаја централната организација и побрза да ја искористат како оружје за остварување на своите пеколни планови.

Требаше да се скршат силитен а македонскиот народ, да ја поколебаат вербата во неговите сопствени сили за да го принудат да чека милост од Бугарија. Требаше да го компромитираат народниот идеал за автономија на Македонија, за да ја популаризираат идејата на врховизмот — на голема Бугарија. Ете зошто си поставија за задача да претопат сè што е македонско. Како услов за остварувањето на овој пеко-

лен план, нужно беше востанието да се доведе до крвав пораз, поради што и се зафатија врховистите за дигање на едно неподготвено, пребрзано и однапред осудено на неуспех востание. На 2-3-4 јануари 1903 година се свика таканаречениот конгрес во Солун, свикан и раководен од Иван Гарванов, Спас Мартинов и Димитар Мирчев, членови на ЦК на ТМРО. На конгресот дојдоа 17 делегати од кои најголемиот број егзархиски учители и пробрани и проверени приврзаници на идејата за дигање востание.

Конгресот донесе решение за дигање востание. Бидејќи главен приговор за дигање на востание била воената неподготвеност, Гарванов им ветил оружје и офицери од Бугарија. Потоа, ги уверувал дека францускиот пратеник во Цариград божем се изразил оти, ако се дигнело востание во Македонија, тогај сигурно ќе мора да се дадат правдини во Македонија. Иван Гарванов, од друга страна, не се либел и од застрашувања на Конгресот, изнесувајќи, дека ако не одлучат да дигнат востание под раководството на ТМРО, тогаш востание ќе дигнат врховистите. Самиот состав на овој конгрес доволно убедливо говори зошто неговите решенија биле во спротивност со целите и задачите на борбата на македонскиот народ. На Конгресот беа случајни луѓе, но во замена на тоа доверливи луѓе на Фердинанд и Иван Гарванов. Според серскиот делегат Лазар Димитров, Конгресот не бил законски, од гледиштето на Уставот на организацијата, а според Пандо Кљашев, костурски револуционер, солунскиот Конгрес „не беше окружен или општомакедонски конгрес, како што требало, туку конгрес на неколку градски раководители и учители, слабо запознати поодблизу со состојбата на работите.”

Гарванов направи сè за да не дојдат на Конгресот многу видни раководители на централизмот. Гарвановци ги заобиколија првоборците и организаторите на ТМРО: Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Јане Сандански, Пере Тошев и многу други. Во тоа време тие беа во Бугарија и Гарванов побрза да го искористи нивното отсуство. На озој начин Гарванов на Конгресот имаше мнозинство. Во овие услови се донесе решение за востание без знаењето на народните организатори — значи без знаењето на народот и против вољата на народот. Да не би се добила погрешна претстава за силата и авторитетот на Иван Гарванов во редовите на Револуционерната организација, неопходно е да се знае и следното: солунскиот Конгрес беше конгрес на случајни и второстепени луѓе на Организацијата. Тој конгрес беше нередовен и не во согласност со Уставот — значи, тој немаше уставно право да одлучува по така важно и судбоносно прашање, какво што беше прашањето за дигање на востание. Дури и од тие второстепени луѓе на Организацијата беше констатирано дека постои општа неподготвеност за востание. На Иван Гарванов му беше јасен ставот на Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Сандански и другите раководители на ТМРО — тие беа категорички против едно такво изнасилено востание. Сите овие чинители на Гарванов му беа познати и сосема јасни и тој, во никој случај, не ќе можеше да натури едно решение, како што е решението за востание, ако не ја имаше за тоа согласноста на некои истакнати раководители на ТМРО. Гарванов, ја имаше задачата на софиските државници за дигање на востание

ја имаше и согласноста на Даме Груев заточеник во Подрум, како и на Христо Матов и Д-р Христо Татарчев. Сам Груев вели „и во Подрум знаев како врват работите. Со хемиско мастило водев кореспонденција со Солун, Битола и Софија.”

Известени за намерата на Иван Гарванов, дејците на Организацијата што се наоѓаа во Софија нададоа вик и се собраа на советување по судбоносното прашање — востанието. Од присутните на советувањето: Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Пере Тошев, Христо Матов, Христо Татарчев, Иван Х. Николов, Сава Михајлов, Славчо Ковачев, Михаил Ѓерциков, Ванчо Антонов, Никола Пушкарев, Димитар Стефанов и други, само Христо Матов и Христо Татарчев се искажаа за востанието, а сите други решително се искажаа против, поради констатацијата дека народот не е подготвен ни морално ни војнички за востание. Гоце Делчев, кој ја вложи во уставот на Организацијата идејата за самоослободување со „општо и заедничко востание”, решително ја отфрли мислата за неподготвено востание со зборовите:

„Престапно е да се ослободува народ преку преднамерно создавање на пожаришта и касапници. И практични сообразувања ни наложуваат борба со најголема економија на силите и средствата. Ние не сме сигурни дека — предизвикувајќи ги Турците на грабежи и опустошувања — бездруго ќе го предизвикаме и замешувањето на големите сили, а не сме сигурни уште дури и ако дојде до едно европско замешување дека бездруго ќе ни се даде нешто што доволно би ја оправдало крајната жртва”.

Ѓорче Петров разви една стројна и длабоко аргументирана теорија во заштита на ТМРО, а против едно неподготвено, изнасилено и однапред осудено на неуспех востание и докажа дека

„едно востание — недоносче ќе не постави во противречност со себеси и со основните цели на Организацијата, зашто ќе ја повториме 1895 година и ќе се претставиме како врховисти. . . ќе ја подкопаме за долго време идејата за сенародно востание”.

Гоце Делчев и Ѓорче Петров препорачуваа активна партизанска борба со четите против административните власти, рушење на капиталистичките европски претпријатија — железници, банки и друго, за да се држи земјата во состојба на „перманентно востание” до подготовка на народот за отворено сеопшто востание.

Овој став на Гоце Делчев и Ѓорче Петров против едно пребрзано востание произлегуваше од неподготвеноста на востанието ни психолошки, ни технички ни војнички. За едно отворено и сеопшто востание немаше ни приближно доволно пушки, што се гледа од следниве податоци: Охридско имаше 1500 пушки, Костурско 1000, Ресенско 960, Кичевско 540, а Прилепскиот, Крушовскиот и Битолскиот реон се покажаа сосема неподготвени. Значи, сè на сè востаниците располагаа со околу 10.000 организирани и вооружени четници и голем број селска милиција во целиот Битолски вилает, против 300.000 турски аскер и башибозук, без секаков изглед за преминување на некоја турска воена единица на страната на востаниците. Останатите окрузи во Мекедонија воопшто не беа подготвени, го осетија неудобниот момент и за тоа не беа согласни да се дига општо и сенародно востание.

При ваквата објективна положба, противниците на решението за дигање на неподготвеното востание, на чело со Гоце Делчев, и Ѓорче Петров, започнаа широка кампања за одложување на востанието. Со ваква задача Гоце Делчев доаѓа во Солун пролетта 1903 година на разговор со Даме Груев. Средбата меѓу двајцата лидери на македонското револуционерно движење, овој пат, не даде сакани резултати по прашањето за востанието и се разделија без да постигнат согласност. Дамјан Груев замина за Битола и селото Смилево каде што требаше да се одржи конгресот на Битолскиот округ на ТМРО, на кој требаше да се донесат последните одлуки — решења за дигање на востанието, а Гоце Делчев замина за Алиботуш, каде требаше да одржи широка конференција со раководителите на Серскиот револуционерен округ. На пат за Алиботуш Гоце Делчев падна во борба во село Баница со една турска потера — предаден од приврзаниците за востанието.

Со својот став за одлагање на востанието, Делчев, Ѓорче Петров, Пере Тошев и другите истомисленици не беа против востанието воопшто, како највисока форма на борбата за национална слобода, туку беа против неподготвено, пребрзано и испровоцирано востание, какво што му подготвуваа гробарите на македонскиот народ. Гоце Делчев, Ѓорче Петров и другите беа за востание при поволни внатрешни и меѓународни услови, за едно организирано востание во секој поглед и со полно учество на целото македонско население. Вистинските раководители на ВМРО пред сè и над сè, сметаа на внатрешните сили на револуцијата. Гоце Делчев не еднаш беше ја изрекол следнава мисла: „Слободата на македонскиот народ има да биде дело на неговата внатрешна борба“. Тие не го врзуваа нити условуваа востанието со интервенција од Бугарија, што како можност и во краен случај не го исклучуваа и тој чинител, но само како спородичен и само во согласност со основните цели на ВМРО.

На 30 април 1903 година се одржа познатиот конгрес на Битолскиот округ во селото Смилево под раководството на Дамјан Груев и Иван Гарванов. Смилевскиот конгрес имаше само една точка на својот дневен ред — утврдување на денот и часот за дигање на проектираното востание. И на овој конгрес, за последен пат, чесните и доследни борци за слобода на македонскиот народ, се изјаснија против востанието. Со аргументирани ставови за одлагање на востанието излегоа Никола Карев и Петре Ацев, но ништо не помогна. Силата и авторитетот на Груев беа преголеми и неговото определување за востанието ставија крај на сите дискусии за или против востанието.

На Смилевскиот конгрес беше решено востанието да се дигне на 2 август 1903 година; да нема масовен карактер; да се води партизанска — четничка борба, за да не се изложува населението на уништување. Овој заклучок се прими по предлогот на Сарафов. Во манифестот што го издадоа не се претскажува никаква перспектива, никаков изглед на победа; „Иљада пати поарна е смртта од колку робството“ повторуваа во рефрен и приврзаниците и предизвикувачите на востанието.

На 2 август 1903 година, по дадена заповед од Главниот штаб на востанието, на Битолскиот округ, населението од Битолскиот округ

— во кој влегуваа околиците Костурска, Леринска, Битолска, Горно-преспанска, Ресенска, Охридска, Кичевска, Крушовска, Демир-Хисарска и Прилепска — се дигна на вооружена борба под знамето на Македонија.

Штом пламна востанието централистите не можеа да останат рамнодушни и пасивни посматрачи. Напротив, тие го прифатија востанието што се разгоруваше како реалност и како вистински револуционери и народни борци, се ставија на чело на борбата за оние идеали заради кои и беше создадена ТМРО, а македонскиот народ беше готов на секакви жртви. Во таа борба македонскиот народ не се откажа од своите национални идеали. Напротив, тој идеал беше покренувачката сила што ги понесе како виор огромните маси во борба. На Илинден 1903 година македонскиот народ се дигна на востание за автономија на Македонија, пројавувајќи чуда од масовен героизам. Геројските подвизи и победи на востаниците на Апоскеп, Клисуре, Невеска, Рашанец и Мечкин Камен ќе останат во трајно сеќавање на генерациите за големиот подвиг и саможртва и пример како се бори и умира за слободата на својот народ и родната земја — Македонија.

Секако, највисокиот дострел на востаничката борба против султанската тиранија, поради тоа и еден од најголемите датуми во нашиот нагорничав пат кон слободата, претставува Илинден 1903 година и неговиот врв — Крушовската република.

Содржината на настанот и формите во кои тој се прояви, го чинат делото на илинденските востаници — во текот на четири децении, се до вториот и последен Илинден 1944 година, непресушен извор за револуционерно вдохновување и револуционерна борба. Бесмртната епопеја на Илинден 1903 година, ја открива, во сета нејзина големина и блескавост, ретката херојска акција на нашиот народ, издигајќи го самиот народ како врвен херој врз широкиот фон на дејствија на окрвавена Македонија.

Почнувајќи го последниот чин — чинот на Востанието, нашиот народ го покажа својот вистински револуционерен лик и животоспособност, низ едно прекрасно херојско живо дело. Востаничката три и пол месечна борба, ретко нерамна, ретко упорна и ретко херојска и крвава, се претстави како единствено вистинско мерило за револуционерната зрелост на востанатиот народ. Народот се дигна на крваво Востание, сметајќи само на своите сили и решеност, брзо ги изживеа илузиите, создавајќи примери на редок масовен героизам и самооткажување. Еден мал и до тогаш заборавен и незнаен народ го заземаше своето место во семејството на народите достоини за слобода, оттука и мислата дека големината на еден историски настан не се цени единствено од гледиштето на најнепосредните успеси, на најопипливите резултати, туку и од големината, идеалите и целите на подвигот. Без големите војнички подвизи на Апоскеп, Клисуре, Невеска, Мечкин Камен и други и без Крушовската република, Илинден 1903 година не би бил тоа што е. Десетте слободни дни во Крушово и остварената вистинска народна власт, тоа беше реалната победа на востанатиот народ. Со сопствената крв македонските востаници ја извојуваа и создадоа својата демократска Република и со тоа на недвосмислен начин покажаа за каква слобода се

борат. Од таа гледна точка војничкиот пораз на Востанието не е пораз на македонската национална револуција, туку победа. Така гледан Илинден се издига како редок настан, а делото на Крушовската република како почеток на новата епоха во развојот на македонската национална борба, кој идеал беше остварен и надминат во Народноослободителната борба.

Она што не можеше македонскиот народ да го оствари во времето на Илинденското востание го оствари и далеку го надмина, градејќи социјализам во славната Народноослободителна борба, во лицето на Социјалистичка Република Македонија, рамноправен член во братската заедница на југословенските народи — СФР Југославија.

Б. Јовановски

ПРИЛЕПСКИОТ КОНГРЕС ВО 1904 ГОДИНА

По неуспехот на Илинденското востание Внатрешната организација се најде пред уште поголеми мацнотии. Но сега, за разлика од пред самото востание, вооружените сили на организацијата требаше да се борат за зачувување на независноста на движењето од завојувачките постигнувања на буржоаско-монархистичка клика на Бугарија, Србија и Грција. Тоа најмногу се забележа во Битолскиот револуционерен округ, кој беше најактивен во тоа време.

По прекинувањето на востаничките акции есента во 1903 год. во Битолскиот револуционерен округ, како последица на големите неприлики нанесени на востанатото население, во Револуционерната организација веднаш настана реакција и силно опаѓање (како што вика Георги Поп Христов) на духот меѓу борците. Целиот Битолски округ беше исполнет со турски војски што ги опустошија најубавите села во Костурско, Охридско, Ресенско, засилувајќи го до бескрајност преследувањето на преостанатите чети. Затоа како што вика гореспомнатиот, останувањето на четите во округот преку зимата било скоро невозможно. По заповед и распоред на штабот, оружјето било складирано и повеќе од четите заминале во Бугарија, додека некои и така компромитирани останале легално по домовите, оддавајќи се на секојдневната работа. Некои беа од оние познати работници што останаа и понатаму во Македонија да го крепат духот на населението, а меѓу нив на прво место Даме Груев, Ѓорче Петров, Георги Сугарев, Христо Узунов, Пере Тошев и други.

Во ова време се поставуваше и прашањето за натамошниот поредок, управувањето и тактиката на Организацијата, за да се установи натамошната работа на Организацијата и да се најдат поповолни форми за работа. Се јави потреба од еден конгрес во кој ќе се провери новосоздадената положба и се изработи нов устав сообразно на новонастанатите услови. И вистина за таков конгрес иницијативата ја зедеа битолските раководни сили.